

EUROPESE CULTUUR

Guido Vanheeswijck, *Lachen om de wereld. Dwarsliggers in het Europese denken*. Kapellen. Pelckmans & Kampen, Kok Agora, 1993, 212 blz., Bfr. 590, ISBN 90 289 1915 5 (Pelckmans) 90 391 0567 7 (Kok Agora)

Twifelen we aan iets dat ons wezenlijk lijkt, dan zoeken we perspectieven en denkwegen om de twijfel op te heffen. Dat we het intellectueel moeilijk hebben met de Europese cultuur, geeft aanleiding om in het zoeken naar de Europese identiteit, en bijgevolg naar onze identiteit, de twijfel te thematiseren. De Europeaan zou wel eens iemand kunnen zijn die aan het eigen gelijk durft twifelen, die zijn beschaving en geschiedenis bekritiseert, die stelt dat 'men' fout is geweest en dat men bijgevolg eens een stap achteruit moet kunnen zetten om in een betere afstandname te kijken naar een gebeuren dat zich uiteindelijk niet voltrekt zoals het hoort. De Europese mens is bovendien iemand die zich om andere beschavingen bekommert, zelfs als hij machteloos staat ten aanzien van beschavingen of volkeren die elkaar zo vijandig gezind zijn dat ze elkaar zouden uitmoorden en het niet zelden effectief doen. Het eurocentrisme van Europa wordt wel vaak op de korrel genomen, maar wellicht is er geen beschaving die zo sympathisch tegenover andere culturen staat en zo weinig ethocentrisch is. Wellicht moeten we hier de reden zoeken dat Europa zelf, ten aanzien van zijn eigen bestaan, van tijd tot tijd aan een identiteitscrisis lijdt. Vandaar de steeds terugkerende meditatie over Europa, waaraan voor het ogenblik nog geen einde komt; de bekommernis is wellicht te groot.

Tot die meditatie behoort ook het tweede boek van de filosoof Guido Vanheeswijck — hij publiceerde al een studie over Collingwood, *Metafysica als een historische discipline*, en is in het vol.10, nr.2 van de *UvM* gerecenseerd. Zijn perspectief om het unieke van de Europese beschaving te benaderen is het thema van de lach van Socrates tot Umberto Eco en Milan Kundera. Een echte grondige geschiedenis van dit typische menselijke fenomeen van de lach biedt dit boek niet, wel de evocatieve presentatie van een aantal figuren en geschriften in de spanningsverhouding tussen zekerheid en onzekerheid, ernst en spot, waarheid en onwaarheid, moed de wereld aan te kunnen en werkelijkheidsvlucht van de intellectuele, zinzoekende mens. De lezer krijgt geen detailstudies en ook geen gespecialiseerde analyses, wel een aardig panoramisch overzicht met soms verrassende gezichtspunten die tot verder lezen aanzetten. *Lachen om de wereld* biedt, naast de eigen thematische uitbouw, het enorme voordeel dat het de lezer een massa leessuggesties aanbiedt, zonder dat dit ontmoedigend werkt.

Vanheeswijck heeft een historische visie die al uit de opbouw van de verschillende hoofdstukken blijkt : binnen de chronologische keuze van de besproken denkwijzen, figuren en geschriften articuleert hij het thema van de pre-moderniteit en de moderniteit, en dit in een dialoog met auteurs die vandaag postmodernistisch heten. Hij kijkt vooreerst naar de dwarsliggers die aan het Europese denken een andere wending hebben gegeven door bestaande, niet zelden vastgeroeste opvattingen, ideologieën, metafysica's, godsdienstige overtuigingen te ontwrichten door deze vorm van kritiek die niet uitsluitend een beroep op de academische rationaliteit doet. Daarom duiken er figuren op als Erasmus en Rabelais,

Cervantes en Montaigne, Nietzsche en Musil, Eco en Kundera. Zelfs al missen deze auteurs geen zin voor ernst, echter al te veel ernst vinden ze ook al te grotesk. Zij vertolken de nodige onrust, de stimulerende twijfel, de niet-steriele scepsis die van Europa het moeder-continent van de cultuur heeft gemaakt, een moeder die zowel geliefd, verheerlijkt als gehaat en verfoeid wordt, omdat ze tegelijk minzaam en genereus, maar ook verstikkend en hysterisch ontgoocheld kan zijn. Deze moeder ziet soms uitsluitend de andere continenten graag, maar in andere tijden denkt ze alleen aan haar eigen kinderen — ja, wispelturig is die moeder wel, vandaar dat sommigen, verwend, in haar valse illusies stellen en niet altijd krijgen wat ze willen.

Lezen we alle auteurs die Guido Vanheeswijck met sympathie ten tonele voert, dan vinden we inderdaad alle types terug die in een 'comédie humaine' een rol spelen : ze lachen of zijn belachelijk naar gelang hun opvattingen van de waarheid en hun vermogen kritiek uit te oefenen op bepaalde waarheidsaanspraken. Er zijn immers dogmatici en fanatici van de cultuur-utopie die onmogelijk kunnen aanvaarden dat het *Absolutum* ons nooit in handen valt. Daartegenover zijn er de opportunisten en de cynici die het onvermijdelijke transcendente karakter van de waarheid niet wensen te aanvaarden en haar — als de waarheid hen nog beweegt — immanent maakbaar achten. Zoals de auteur terecht opmerkt, laten beide vormen van waarheidsaanspraken geen plaats voor de lach : "Ze zijn geperverteerde gestalten van twee andere vormen van waarheid die ik eerder als de *lach om de waarheid* en de *lach vanuit de waarheid* heb omschreven. Tegenover de fanaticus en de opportunist staan de dwarssluggers, gedreven door het ene en enige verlangen naar de waarheid. Enerzijds beschouwen zij het manipuleren van de waarheid als een uiting van verdorvenheid. Anderzijds zijn zij bescheiden in hun pretenties om de waarheid te bereiken" (pp. 31-32).

Bij velen heeft Vanheeswijck de ontwapende lach weten te ontdekken. Deze lach is evident bij Erasmus, Montaigne, Rabelais en Cervantes aanwezig en zelfs in het beroemde boek van Umberto Eco het centrale onderzoeksthema. Maar kan men in Spinoza's kennis van de derde soort een 'lachen vanuit de waarheid' zien ? En hoe lachten Kant, Novalis, Hegel, Schopenhauer, Husserl en Heidegger ? Vanheeswijck houdt heel sterk vast aan zijn thema van de lach, op het randje af van de systeemdwang. Toch blijft hier ook een vaagheid met betrekking tot het wezen van het lachen. Een echte fenomenologie van het lachen krijgt de lezer jammer genoeg niet. Zo'n beschrijving zou wel van pas komen en aan het boek een oorspronkelijke dimensie geven, aangezien zo'n fenomenologie nauwelijks bestaat. Zegt dit niet iets over de filosofen die zich maar zelden aan het thema van de lach riskeren ? In dat perspectief waagt Vanheeswijck zich reeds heel wat verder dan de meeste van zijn collega's — dit siert hem.

Het is de auteur van dit boek uiteindelijk niet om de lach te doen, wel om de waarheid. Van belang lijkt hier dat de waarheid niet uitsluitend een aangelegenheid van de epistemologie of kennisleer is, maar van de zijnswijze van de mens die de authenticiteit nastreeft. Vanheeswijcks sympathie gaat dan bijgevolg naar auteurs zoals Vaclav Havel, en vooral naar diens leermeester Jan Patocka, de Praagse leerling van Edmund Husserl voor wie het ethische zeker niet minder belangrijk is dan de strenge wetenschappelijke beoefening van de wijsgerige kenleer. 'Leven in de waarheid' is dan het strenge ideaal dat verscholen zit achter die lach die het futiele en het groteske weet te ontmaskeren. De

bladzijden die Vanheeswijck aan de Middeneuropese denkers van deze eeuw besteedt die, tegen de achtergrond van de totalitaire ideologieën, hun zorg voor het Avondland hebben uitgedrukt, behoren tot de beste van zijn boek.

Jacques DE VISSCHER